

Сидоренко В. Технологія кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів (дидактичний інструментарій) / В. Сидоренко // Українська мова і література в школі наук.-метод. журнал. – Київ, 2014. – № 8. – С. 8-15.

ТЕХНОЛОГІЯ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ (ДИДАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ)

Вікторія СИДОРЕНКО,
доктор педагогічних наук, доцент, головний
науковий співробітник лабораторії навчання
української мови Інституту педагогіки
НАПН України

УДК 81'367.4=161.2

Стаття продовжує цикл публікацій автора, присвячений розробленню теоретико-методологічних засад використання технології кооперативного навчання (ТКН) на уроках української мови як цілісної лінгводидактичної системи. За допомогою методу проблемно-резервного аналізу (SPOT) виділено сильні і слабкі сторони, шанси й можливі ризики використання технології кооперативного навчання на уроках української мови в 5-7 класах. Описано етапи використання технології кооперативного навчання. Запропоновано розподіл функційних ролей у гомогенних і гетерогенних навчальних групах, конкретизовано принципи об'єднання учнів у номінальні групи.

Ключові слова: лінгводидактична технологія, метод проблемно-резервного аналізу, комунікативно-діалогове навчання, комунікативний досвід, комунікативний потенціал, гомогенна/гетерогенна навчальна група, діяльнісний результат освіти, соціальна фасилітація.

Грамотно спроектувати освітній процес для успішного досягнення заданих цілей неможливо, якщо наукове обґрунтування такого проектування – дидактичний інструментарій – не формалізовано.

В.В. Гузеєв

Постановка проблеми. В епоху так званої «парадигмальної революції» видозмінено модель навчання української мови на компетентнісній основі, адекватну соціальним і освітнім трансформаціям епохального характеру, визначено нові засадничі принципи, ціннісні орієнтири й способи організації навчальної діяльності учнів за індивідуальною освітньою траєкторією, збагачено арсенал підходів, освітніх технологій, діалогічно-екзистенційних методів і прийомів навчання. Одним із засобів інноваційно-творчого вдосконалення освітнього простору виступає лінгводидактична технологія кооперативного навчання (ТКН), оскільки виконує мотиваційну,

організаційну, навчальну, розвивальну й виховну функції, трансформуючи знання, уміння і навички школярів у ключові (уміння вчитися, уміння спілкуватися українською мовою, інформаційно-комунікаційна, соціальна, загальнокультурна та ін.) **і предметні** (галузеві) **компетентності** (комунікативна, мовна, мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна, проектно-технологічна та ін.), створюючи оптимальні умови для саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації особистості протягом усього життя. За її системного використання на уроках української мови перед учнем відкриваються можливості співпраці зі своїми ровесниками, зреалізовується природне прагнення особистості до спілкування. За традиційного уроку української мови навчальний матеріал може так і залишитися недієвим інструментом в руках дитини, переліком теоретичних шаблонів, віртуальних алгоритмів, правил, далеких від життя. Технологія кооперативного навчання допомагає якнайповніше зреалізовувати засвоєння учнями **мовленнєвої і діяльнісної змістових ліній програми**, які передбачають вироблення в школярів *комунікативних умінь і навичок, розвиток умінь комунікативно доцільного, оптимального використання мовних засобів у різних видах* (аудіювання, читання, говоріння, письмо) *і ситуаціях спілкування*, що є основою для засвоєння учнями базових орфоепічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних норм української мови, володіння мовними засобами, достатнім словниковим арсеналом для передачі інформації, доведення власної позиції, спростування помилкових доказів тощо. При цьому відбувається набуття і вдосконалення **мовленнєво-комунікативних компетенцій учнів**, як-от: готовність до мовленнєвої взаємодії, міжособистісного й міжкультурного спілкування і співробітництва; спроможність переконливо викладати думки, дискутувати, послуговуючись різними способами аргументації, вести діалог із співрозмовником, додержуючись правил мовленнєвого етикету. Важливим складником педагогічного процесу стає особистісно зорієнтована взаємодія всіх суб'єктів навчального простору, за якої учень стає активним учасником

спільної комунікативної співтворчості, співдії, суб'єкт-суб'єктного, партнерського формату спілкування, **учиться контактувати в соціумі, бути демократичним, гуманним.** Отже, лінгводидактична технологія кооперативного навчання виступає дієвим засобом гармонійного розвитку, самореалізації та самоактуалізації **учня-комуніканта, який знає, любить і вміє користуватися мовою в усіх ситуаціях комунікативного дискурсу,** спроможний передавати все багатство думок і почуттів, продукувати власні й загальнолюдські ціннісно-світоглядні орієнтири, своє світосприйняття й світовідчуття, зреалізовувати інформативний, експресивний, міжособистісний, прескриптивний, інтерактивний аспекти навчання. Недаремно І. Єрмаков слушно зазначає, що здатність суб'єкта конструктивно діяти в тій чи іншій сфері групової інноваційної діяльності є основою його інтелектуальної, аутопсихологічної, комунікативної й кооперативної компетентностей; виступає як мета – компетентність [2, с. 136].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує відсутність фундаментальних досліджень, у яких було б обґрунтовано теоретичні і методичні засади використання технології кооперативного навчання (ТКН) на уроках української мови як цілісної лінгводидактичної системи. Дослідники в основному намагаються розв'язати лише окремі аспекти проблеми, при цьому залишаючи поза увагою вивчення **процесуальних характеристик (методичне забезпечення) технології,** що включає методи й форми організації навчально-виховного процесу, структуру й алгоритм діяльності всіх суб'єктів співдії, комплексне використання методичних засобів (методів, прийомів), особливості технологічного інструментарію, адекватних меті і завданням, організаційні форми навчально-виховного процесу (діагностика, планування, регламент, корекція та ін.), індикатори для оцінювання й самооцінювання навчальних досягнень учнів тощо.

Мета статті полягає в розробленні дидактичного інструментарію технології кооперативного навчання для формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови.

Відповідно до поставленої мети **основні завдання** статті окреслюємо таким чином: 1) за допомогою методу проблемно-резервного аналізу (SPOT) виділити сильні і слабкі сторони, шанси й можливі ризики використання лінгводидактичної технології кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів; 2) розглянути складники комунікативного потенціалу учнів; 3) описати етапи використання технології кооперативного навчання на уроці української мови; 4) визначити розподіл функційних ролей і обов'язків у гомогенних чи гетерогенних навчальних групах; 5) конкретизувати принципи об'єднання учнів у номінальні кооперативні групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кооперація (синоніми *співробітництво, співпраця*) – це особлива форма організації праці, за якої різні люди, колективи та ін. разом беруть участь у тому самому чи кількох пов'язаних між собою процесах (*Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 656; Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Х.: Фоліо, 2001. – С. 193*). Під **кооперацією** розуміємо не тільки процес взаємного впливу суб'єктів, а передусім **спеціально організовану навчально-пізнавальну діяльність**, що має виражену **комунікативну й соціальну спрямованість**. Розглядуваний термін означає певний порядок комунікативної взаємодії між суб'єктом/суб'єктами навчально-виховного процесу й навчальним середовищем. Однією з умов кооперації є наявність проблеми й робота над нею в групах (парах, трійках та ін.), прийняття узгодженого групового рішення та обговорення, діалог за підсумками роботи, *перехід від монологічного навчання до багатопозиційної особистісно зорієнтованої взаємодії, співробітництва*. **Особистісно зорієнтовану взаємодію** витлумачуємо як спільну сумісну дію вчителя-словесника й учнів,

спрямовану на взаємопізнання й взаєморозуміння, обмін навчальною інформацією та організацію спільних дій, досягнення *результату діалогічної комунікації*, що передбачає продуктивну творчу діяльність всіх суб'єктів взаємодії, прийняття спільних рішень, формування, саморегуляцію й саморозвиток кожного школяра. Зазначимо, що таке навчання в західних методиках називають **комунікативно-діалоговим**.

Які перспективи має технологія кооперативного навчання для формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови в умовах оновленої освітньої парадигми¹?

За допомогою **методу проблемно-резервного аналізу (SPOT)** виділимо сильні (**Satisfaction**) і слабкі (**Problems**) сторони, шанси (**Opportunities**) і можливі ризики (**Threats**), проблеми, які можуть виникати за використання технології кооперативного навчання на уроках української мови.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти й чинних програмах з української мови **комунікативну компетентність** визначено як обов'язковий складник формування мовної особистості, що передбачає здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, які оточують її та перебувають на відстані, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями тощо. Формування й удосконалення цієї предметної (галузевої) компетентності спрямовано на вирішення таких пріоритетних завдань: ефективно отримувати й передавати інформацію; досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії; отримувати додаткову інформацію про співрозмовника на основі знань про об'єктивні закономірності функціонування мови в суспільстві з метою визначення рівня соціально-культурного розвитку людини, її соціального статусу; на основі вмінь розрізняти відтінки інформації й голосу

¹ **ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА** (від грец. *paradeigma* – приклад, зразок) – сукупність прийнятих науковим педагогічним співтовариством теоретичних, методологічних та інших настанов на кожному етапі розвитку педагогіки, якими керуються як зразком (моделлю, стандартом) при вирішенні педагогічних проблем [6, с. 49].

співрозмовника, щоб оцінити його емоційний стан, і вмінь інтерпретувати зміст його висловлювань і розуміти можливий підтекст; здійснювати позитивну самопрезентацію, тобто справляти приємне враження на співрозмовника на основі володіння культурою мовлення [1, с. 8].

Системне використання технології кооперативного навчання на уроках української мови передусім сприяє формуванню **комунікативного потенціалу учнів**, який визначає ефективність їхнього спілкування в різних сферах життєдіяльності й життєтворчості та включає *комунікативну ерудицію* (знання), *комунікативний досвід*, *комунікативні здібності*, *якості*, *уміння*, *навички й настанови*, *комунікативну техніку*, *комунікативний стиль спілкування* тощо. Розглянемо складники комунікативного потенціалу учнів 5-7 класів детальніше.

Комунікативна ерудиція (комунікативні знання) передбачає знайомство учнів 5-7 класів з узагальненим досвідом людства в комунікативній діяльності, історією і культурою людського спілкування, нормами українського етикету тощо; закономірностями різних форм спілкування й правилами поведінки в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях та ін.

Комунікативні здібності включають готовність учнів 5-7 класів легко вступати в контакт, налагоджувати взаємини за допомогою розвиненого вербального й невербального мовлення, бути комунікабельним, відчувати задоволення від спілкування з однолітками тощо. До комунікативних здібностей належать: гностичні, організаторські, здібності до емоційної саморегуляції, самоконтролю, перцептивно-рефлексивні, ораторські, інтеракційні, експресивно-естетичні, артистичні, психомоторні та ін.

Комунікативні якості й властивості вміщують: *рівень комунікабельності*, тобто здатність учнів 5-7 класів до систематичної й цілеспрямованої, плідної взаємодії, товариськість; *контактність*, що передбачає володіння навичками і вміннями саморегуляції; *комунікативну культуру*, що включає культуру мовлення, культуру мислення й культуру

слухання співрозмовника в нерефлексивній і рефлексивній формах; *комунікативну мобільність* як здатність учнів реагувати на зміни під час співпраці, швидко ідентифікуючи внутрішню налаштованість на співпрацю членів групи, їхню поведінкову реакцію й позицію, психологічний клімат; *міжособистісний інтелект* як здатність розуміти мотиви поведінки реципієнтів, настрої, прагнення й адекватно на них реагувати; *комунікативне лідерство* – активність, ініціатива в організації взаємодії; *комунікативну толерантність*, тобто почуття довіри, терпимість і поблажливість до думок, поглядів однокласників, безоцінне ставлення до суб'єктів комунікації; *емоційно-вольові характеристики*, що включають увагу до співрозмовника, спостережливість, уяву (репродуктивну й творчу), аналіз мотивів поведінки, пам'ять (асоціативну й образну), співпереживання, співчуття; *комунікативно-мовленнєву активність*; природність, відкритість у спілкуванні тощо.

Комунікативні вміння і навички, комунікативні настанови: ініціювати діалог, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації, особливості реципієнтів, попередній комунікативний (позитивний чи деструктивний) досвід; доброзичливо висловлювати незгоду з позицією співрозмовника; говорити про те, що цікаво адресатові мовлення; синтезувати комунікативні знання, здібності для успішного розв'язання комунікативних завдань, вибору ефективних засобів, методів і прийомів, транслювання власного комунікативного досвіду; володіти таким *репертуаром жанрів комунікативного дискурсу*, як-от: навчальний діалог, навчальна бесіда, відповідь (на зауваження, пропозицію, просьбу, коментар), монолог, полеміка, дискусія, зауваження, порада, пропозиція та ін.; презентувати суб'єктам навчальної взаємодії власний риторичний потенціал; варіювати комунікативну поведінку, комунікативний стиль, комунікативно-поведінкову стратегію й тактику в ситуаціях міжособистісної взаємодії залежно від умов, завдань, поведінкових моделей і позиції співрозмовників тощо.

Узагальнені результати проведеного нами проблемно-резервного аналізу використання технології кооперативного навчання в процесі формування комунікативної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови репрезентовано в таблиці 1.

Таблиця 1

Проблемно-резервний аналіз ТКН на уроках української мови

Сильні сторони (Satisfaction)	Слабкі сторони (Problems)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ організація суб'єкт-суб'єктного навчання, за якого вчитель-словесник виконує функцію фасилітатора, а учень – активного учасника, співдіяча, співтворця, суб'єкта НВП; ✓ створення атмосфери інтелектуально-психологічного комфорту, психологічної безпеки, активна навчально-пізнавальна діяльність членів групи; ✓ індивідуальний підхід при оцінюванні результатів роботи, освітнього продукту; ✓ оволодіння діяльними, організаторськими, комунікативними вміннями, цільовизначенням, плануванням, рефлексією; ✓ культура ведення діалогу, комунікативний досвід; ✓ соціальна фасилітація – покращення освітніх результатів в присутності інших тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ недостатньо усвідомлений і закріплений на практиці алгоритм кооперативної діяльності; ✓ значні витрати часу на прогнозування й підготовку завдань, інструктаж, що забезпечить опанування матеріалу за мінімальними витратами зусиль і часу; ✓ прийняти узгоджене групове рішення заважає психологічна установка учасників, оскільки кожен етап роботи супроводжується взаємодією різних поглядів, характерів, типів темпераменту та ін.; ✓ група може стримувати творчість, ініціативу окремих її членів, протягом великого проміжку часу діяти за зразком, шаблоном; ✓ витрати часу на подолання міжособистісних суперечностей; ✓ соціальна інгібіція – погіршення освітніх результатів в присутності інших тощо.
Шанси (Opportunities)	Можливі ризики (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ процес координування роботи кооперативних груп, узагальнення творчих ідей вимагає високого рівня педагогічної майстерності вчителя-словесника, його технологічної підготовки; ✓ діяльнісний результат освіти за системного використання ТКН на уроках української мови; ✓ моделювання навчальної стратегії кожної дитини, створення комфортного навчального середовища на компетентнісній основі, уникнення практики «позитивної дискримінації» тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ різний ступінь залучення учнів у процес взаємонавчання, співдії, співтворчості; ✓ реальна продуктивність групи у вигляді незапланованого отриманого освітнього продукту на відміну від запланованої потенційної продуктивності; ✓ відхилення від мети і завдань навчання, непередбачуваність комунікативних ситуацій; ✓ відсутність чітких критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів за конкретною технологією кооперативного навчання тощо.

Розподіл функційних ролей у номінальних кооперативних групах

Навчальна група, члени якої безпосередньо взаємодіють один з одним з метою прийняття узгодженого рішення, отримання діяльнісного освітнього результату, називається **кооперативною**. Підвищення ефективності навчальної взаємодії, отримання групового освітнього продукту безпосередньо залежить від злагодженої роботи її учасників, розподілу функційних ролей і обов'язків у межах кожної номінальної кооперативної

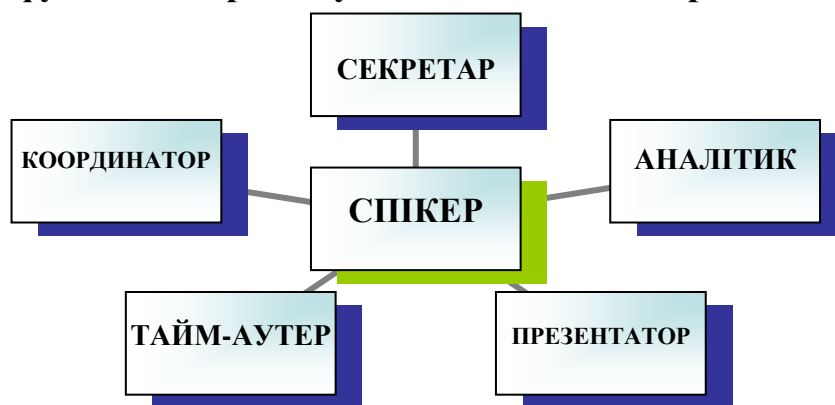
групи. Дослідники виділяють різні ролі учасників кооперативних груп, беручи до уваги як кількісний склад, так і функційні обов'язки членів, зокрема консультант, лаборант, асистент, коментатор, здобувач знань або інформатор (І. Прокоп'єв); контролер, голова, координатор, ініціатор, доповідач, критик, посередник, хронометрист (А. Сергієнко); голова (спікер, керівник групи), секретар, посередник («хранитель» часу), доповідач (О. Пометун); лідер, виконавець, ерудит (Т. Дуткевич); керівник (лідер), упорядник матеріалів, записувач, доповідач, той, хто стежить за часом виконання завдання (Н. Софій) та ін.

Як показує наш науково-педагогічний досвід, у кожній номінальній кооперативній групі (гомогенній чи гетерогенній) виправданим є такий розподіл обов'язків і функційних ролей серед її учасників (див. *Схема 1*): **спікер групи** (розподіляє ролі в межах групи; проводить інструктаж щодо мети, завдань і алгоритму виконання навчального завдання; залучає до роботи всіх учасників; ініціює дискусію за змістом пропозицій; пропонує учасникам висловлюватися по черзі; проводить попереднє голосування щодо прийняття спільних рішень; здійснює опитування членів групи відповідно до завдань; підбиває підсумки спільної діяльності та ін.), **аналітик** (аналізує роботу учасників групи; зіставляє особистісний освітній продукт кожного учасника з освітніми продуктами однокласників; порівнює, критично оцінює відповіді, пропозиції; спонукає до прийняття спільного рішення та ін.), **презентатор** (доповідає про результати роботи групи, представляє узгоджене рішення або результати діяльності кожного учасника чи найбільш доцільного варіанта, представляє сукупний освітній продукт, аргументує висловлені позиції та ін.), **тайм-аутер** (стежить за часом виконання роботи, порушенням часу під час виступу презентатора й учасників групи; координує роботу всіх учасників; допомагає сконцентруватися на загальній проблемі; відповідає за регламент та ін.), **секретар** (веде записи результатів роботи групи, висловлених учасниками під час обговорення думок, пропозицій, інноваційних ідей, нестандартних підходів; бере участь в обговоренні та ін.),

координатор (організовує комунікативне співробітництво; стимулює комунікативну активність учасників; переконує конструктивно критикувати, досягати рішень, компромісів, не відхилятися від завдань, шукати нові ідеї щодо розв'язання проблеми; допомагає учасникам підбадьоритися, коли робота групи стає занадто напруженою чи виснажливою; гармонізує психологічний комфорт групи; допомагає утримувати канали комунікації відкритими; створює в групі атмосферу творчого спілкування, позитивного настрою та ін.).

Схема 1

Розподіл функційних ролей у номінальних кооперативних групах

Способи об'єднання учнів у навчальні кооперативні групи

За використання тієї чи іншої кооперативної технології на уроці української мови вчителю-словеснику важливо володіти різними способами об'єднання учнів у навчальні групи. При цьому виникає питання коректності оперування такими термінами: «об'єднувати» чи «розподіляти» дітей у групи. Звернемося до тлумачення понять. **Об'єднуватися** – 1) утворювати одне ціле з яких-небудь окремих одиниць, ставати одним цілим; 2) вступати у дружні зв'язки, взаємодію на ґрунті спільних інтересів, поглядів, мети; згуртовувати, єднати на ґрунті спільної мети, поглядів, інтересів. **Синоніми:** згуртовуватися, гуртуватися, з'єднуватися, організовуватися (Словник синонімів української мови: В 2 т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 13; Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Х.: Фоліо, 2001. – С. 289). **Розділити** – роз'єднувати кого-небудь, що-

небудь. **Синоніми:** *поділити, розбити, розподілити* (Там же. – С. 421; Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Х.: Фоліо, 2001. – С. 406).

Отже, доречним для формату співпраці, навчальної взаємодії є термін **об'єднувати учнів у групи**, при цьому має враховуватися суб'єктний досвід учасників, практика спільної роботи, міжособистісної взаємодії кожного учня з однокласниками тощо.

Навчальні кооперативні групи (мікрогрупи) можна утворювати різними способами. Серед найбільш уживаних методів об'єднання дітей у навчальні

кооперативні групи (мікрогрупи) виділяємо такі:

МЕТОД «ВИПАДКОВИЙ ПОДІЛ»

використовується для вироблення спільних стандартів діяльності, максимального залучення учасників до співпраці, формування команди. Реалізується такими способами: шляхом перерахунку на 1-2-3-4 (попросити учнів по черзі назвати цифри 1, 2, 3, 4, потім усі перші номери об'єднатись в одну групу, усі другі номери – у другу та ін.); «*пори року*» – перерахування на «*зима – літо – осінь – весна*», відповідно утворюється 4 групи; підняти 1-2-3-4-5 пальців і об'єднати в групу тих, хто підняв однакову кількість; учні одного ряду (скільки в класі рядів, стільки й груп) тощо.

МЕТОД «ОСОБИСТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»

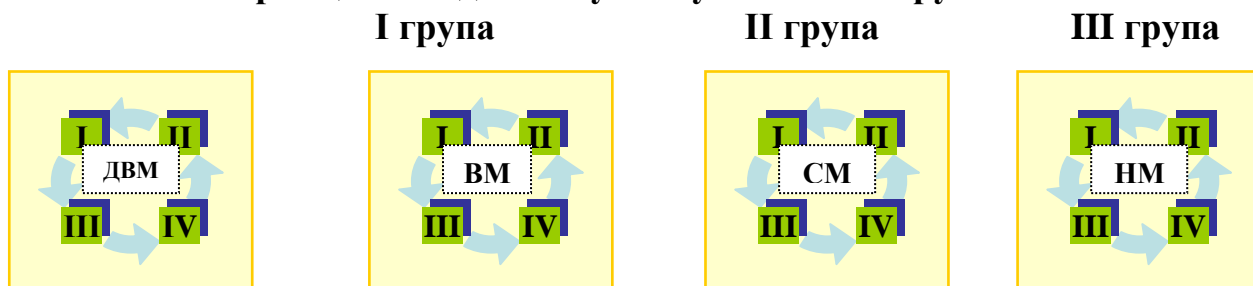
дозволяє виявити ініціативну, творчу групу; розширює можливості для виконання учасниками пошуково-дослідницьких завдань. Реалізується такими способами: **за вибором самих учнів** (спікер самостійно комплектує групу); **за рівнем успішності або за тими індикаторами-характеристиками, якими учасників груп, які потрібні на уроці** для того, щоб досягти спрогнозованої мети і завдань. Учитель-словесник сам об'єднує учнів у групи відповідно до мети, завдань, комунікативної стратегії уроку чи позакласного заходу, рівня навчальних досягнень учасників. **Варіанти:**

1) учитель-словесник заздалегідь вивіщує список об'єднаних навчальних груп, тим самим контролюючи їхній склад. **За рівнем**

успішності група може бути **гомогенною**, або **однорідною**, до складу якої вчитель-словесник залучає дітей з однаковим рівнем навчальних можливостей. Наприклад, **I група** – учні з дуже високими навчальними можливостями (ДВНМ), здатні швидко засвоювати матеріал, творчо виконувати запропоновані завдання, самостійно працювати із завданнями високого й творчого рівнів; **II групу** можуть утворювати учні з високим рівнем навчальних можливостей (ВНМ), але на відміну від попередньої групи, учасникам не завжди властива висока працездатність, необхідний коригувальний і контролювальний етапи; **III група** – учні із середніми навчальними можливостями (СНМ) – потребують оперативної підтримки й допомоги вчителя-словесника; **IV група** – учні з низьким рівнем навчальних досягнень і навчальної працездатності (ННМ), потребують спеціального підходу з боку вчителя. Принципи об'єднання учнів у гомогенні навчальні групи деталізує схема 2.

Схема 2

Принцип об'єднання учнів у гомогенні групи

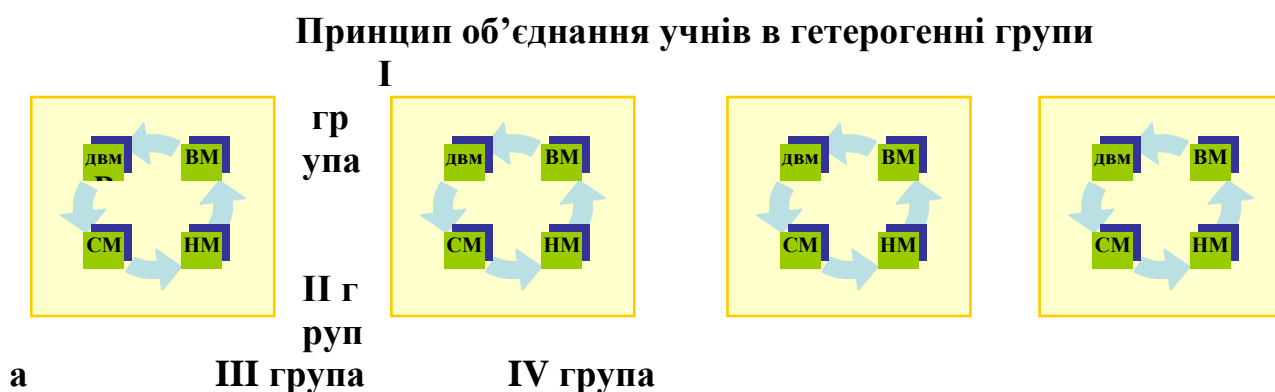

Л. Хоффман, експериментально досліджуючи склад і характеристики однорідної групи, прийшов до аргументованого висновку про відсутність домінування в ній того чи іншого члена, меншу конфліктність, більшу задоволеність спільним освітнім результатом. Отже, психологічна специфіка середніх і малих кооперативних навчальних груп полягає в тому, що їх члени постійно перебувають у постійному спілкуванні один з одним, що є основою для емоційних взаємин, формування особливих, часто унікальних процесів. Треба також враховувати вид продуктивності кооперативної навчальної групи, її **реальну продуктивність** (отриманий індивідуальний і спільний освітній

продукт) на відміну від потенційної продуктивності (можливого або запланованого результату).

2) для роботи на уроці української мови чи позакласних творчих заходах учнів можна об'єднати в **гетерогенні групи**, або **змішані**, тобто з різним рівнем навчальних можливостей, тобто в кожену групу будуть входити діти з дуже високими, високими, середніми, низькими навчальними можливостями (див. *Схема 3*). Такі групи є найефективнішими щодо взаємонавчання, проте продуктивність їхньої роботи може бути низькою. За Л. Хоффманом, найчастіше гетерогенна група приймає рішення більш високої якості, творче, ніж гомогенна.

Схема 3

МЕТОД «ТЕМАТИЧНИЙ» сприяє «вирівнюванню» групи, використовується для вироблення цінностей, стандартів у певному виді навчальної діяльності. Реалізується такими способами:

❖ **за спільними характеристиками, однаковими чи подібними рисами. Варіанти:** 1) попросити учнів згуртуватися відповідно до місця проживання (вулиця, район); 2) роздати картки з назвою тварини (квітки, рослини тощо), учням треба за допомогою невербальних засобів спілкування (міміки, жестів) знайти «свою» групу, наприклад, свійські тварини, хижаки,

екзотичні та ін.; 3) за допомогою невербальних засобів спілкування знайти «свій» місяць народження, наприклад, літні чи зимові місяці, відповідно утворяться 4 групи: «осінь», «зима», «весна», «літо»; 4) роздати певні геометричні фігури або частину геометричної фігури, учневі треба знайти свою групу або половинку; 5) групи комплектуються за тим кольором, що отримав кожний учасник; 6) учні записують на картках парні або непарні цифри, знаходять пару, четвірку, вісімку; 7) об'єднуються в групи по 4-8 осіб за кольором одягу (очей) та ін.

❖ **за спільними інтересами. Варіанти:** 1) люблю слухати музику (класичну, джаз, рок, народну, реп, етномузику, електронну та ін.); 2) люблю читати (історичні книги, фантастику, детективи, твори про кохання, пригодницьку літературу та ін.); 3) у вільний час люблю створювати проекти, працювати на комп'ютері, грати у футбол, танцювати, байдикувати тощо; 4) на уроці української мови люблю працювати індивідуально, у парі, групі, цілим класом; біля дошки, із підручником, за карткою; виконувати вправи, писати твори, спостерігати та ін.; 5) улюблені місця відпочинку (море, ліс, гори, сільська місцевість та ін.); 6) улюблена частина мови, розділовий знак; 7) улюблена футбольна команда, актор, музична група, кінофільм, мультфільм тощо.

Перед початком роботи треба познайомити учнів із правилами співробітництва в кооперативній групі, причому бажано **«Кодекс навчальної взаємодії у групі»** розробити спільно. Для цього оптимальними методами слугують «Формулой – Ділись – Слухай – Створюй», «Мозковий штурм», «Дерево рішень», «Павутинка дискусії», «Ланцюжок ідей» тощо. Вироблений «Кодекс» має обов'язково супроводжувати навчальну діяльність усіх учасників, його можна оформити у вигляді плакату, окремої пам'ятки та вивісити на дошці або роздати по одному примірнику на групу. Треба пам'ятати, що пункти «Кодексу» змінюються за пропозиціями учнів. Можна оформити **папку кооперативної роботи**, що включає інструкції, алгоритм діяльності школярів щодо кожної кооперативної технології, запитання для

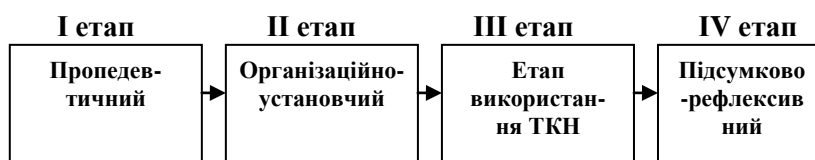
рефлексії, зразки дитячих робіт у письмовому чи друкованому вигляді, відеоматеріали, фотографії етапів навчального процесу, критерії оцінювання навчальної діяльності за тією чи іншою кооперативною технологією тощо.

Етапи використання технології кооперативного навчання на уроці української мови

Використання технології кооперативного навчання на уроках української мови здійснюється в чотири етапи: теоретична і практична підготовка вчителя-словесника й учнів (*пропедевтичний етап*), організація впровадження технології (*організаційно-установчий етап*), використання технології (*етап використання ТКН*), аналіз і корекція результатів навчальної діяльності учнів (*підсумково-рефлексивний етап*) (див. *Схема 4*).

Схема 4

Етапи використання ТКН на уроці української мови

На **першому етапі – пропедевтичному** – учитель-словесник відповідно до мети й завдань уроку української мови, специфіки навчального матеріалу обирає ефективну кооперативну технологію, вивчає структуру й алгоритм реалізації в тому чи іншому класі, прогнозує структуру уроку, розробляє інструкції, пам’ятки, що скеровують роботу кооперативних навчальних груп, планує рівень учительської допомоги, визначає взаємовідносини між учасниками й структурує ймовірні шляхи запобігання контроверзи (від фр. *controverse* < лат. *contrōversia* – суперечка).

Другий етап – організаційно-установчий – включає визначення академічних і соціальних завдань, пояснення процедури співнавчання в кооперативній навчальній групі, детальне ознайомлення учнів з пам’яткою (інструкцією) щодо виконання початкових завдань, вироблення правил групової взаємодії («Кодекс взаємодії»), об’єднання дітей у групи, ухвалення організаційних рішень перед початком роботи, визначення бажаної соціальної підтримки для досягнення мети, виділення способів і прийомів

пізнавальної й мовно-мовленнєвої діяльності, демонстрування алгоритмів виконання завдання, тренувальні вправи тощо.

Третій етап – використання ТКН – передбачає створення кожною кооперативною навчальною групою сукупного освітнього продукту, допомогу вчителя-словесника під час виконання завдань, перевірку використання кооперативних умінь у процесі групової роботи, представлення групою узгодженого рішення (результатів власної діяльності кожного учасника групи й найбільш доцільного варіанта, спільного освітнього продукту).

На **четвертому етапі – підсумково-рефлексивному** – здійснюється моніторинг діяльності кооперативних навчальних груп і поведінкових навичок усіх учасників, виявлення типових помилок, оцінювання результатів роботи під час виконання академічних і соціальних завдань, робляться підсумки тощо.

Рекомендоване співвідношення часу на виділені етапи таке: **1:3:3:2** або **1:4:4:2** часові одиниці, тобто на створення індивідуального й спільного освітнього продукту відводиться найбільше часу.

Висновки. Отже, використання технології кооперативного навчання на уроках української мови в 5-7 класах допомагає якнайповніше зреалізувати принципи компетентної освіти, оскільки програмує набуття кожним суб'єктом діяльнісних умінь у взаємозв'язку із загальнопізнавальними, креативними й естетико-етичними, сприяє розвитку узагальнених способів пізнавальної й мовленнєвої діяльності, визначенню учнем своєї перспективи та реалізації індивідуальної траєкторії особистісного духовно-мистецького й мовно-літературного зростання. Важливим є те, що учень вчиться самостійно планувати діяльність для досягнення навчальної мети, оцінювати індивідуальні й групові проміжні та кінцеві результати, долучається до рефлексивної діяльності, набуває навичок аналізу, порівняння, систематизації мовних і позамовних понять, явищ, закономірностей тощо. Під час кооперативного навчання індивідуальні дії кожного учасника групи

інтегруються в єдину діяльність групового суб'єкта навчання, а індивідуальний освітній продукт – у сукупний, спільний.

Перспективи подальших розвідок. Подальше дослідження порушеної в статті проблеми вбачаємо у вияскравленні алгоритму використання простих і складних кооперативних структур на уроках української мови, розробленні індикаторів для оцінювання навчальних досягнень учасників кооперативних груп. Саме ці питання послужать об'єктом подальших пошуків авторки.

Далі буде...

Література

1. Горошкіна О.М. Формування мовної особистості учня / О.М. Горошкіна, О.С. Кузьмішина, Н.В. Мордовцева, А.В. Нікітіна та ін. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2009. – 304 с.
2. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
3. Основи соціальної психології : навч. посіб. / О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський, В.О. Татенко та ін.; за ред. М.М. Слюсаревського. – К.: Міленіум, 2008. – 495 с.
4. Пентилюк М.І. Сучасний урок української мови / М.І Пентилюк, Т.Г. Окуневич. – Х.: Основа, 2007. – 176 с.
5. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий : В 2 т. / Герман Константинович Селевко. – Т. 1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
6. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : акме-синергетичний аспект : термінологічний словник-довідник / автор-укладач В.В. Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2013. – 100 с.
7. Сидоренко В.В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : монографія / Вікторія Вікторівна Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2012. – 492 с.
8. Сидоренко В.В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти : дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вікторія Вікторівна Сидоренко; [Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України]. – К., 2013. – 486 с.
9. David W. Johnson Circles of learning. Cooperation in the classroom / David W. Johnson, Roger T. Johnson, Edythe Johnson Holubec, P. Roy. – Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development, 1984. – 89 p.
10. Kagan S. Kagan cooperative learning / Kagan S., Kagan M. – San Clemente, CA : Kagan Publishing, 200 – 479 p.

Статья продолжает цикл публикаций автора, посвященный разработке теоретико-методологических принципов использования технологии кооперативного обучения (ТКО) на уроках украинского языка как целостной лингводидактической системы. С помощью метода проблемно-резервного анализа (SPOT) выделены сильные и слабые стороны, шансы и возможные риски использования технологии кооперативного обучения на уроках украинского языка в 5-7 классах. Описано этапы использования технологии кооперативного обучения. Предложено распределение функциональных ролей в гомогенных и гетерогенных учебных группах, конкретизировано принципы объединения учеников в номинальные группы.

Ключевые слова: лингводидактическая технология, метод проблемно-резервного анализа, коммуникативно-диалогическое обучение, коммуникативный опыт, коммуникативный потенциал, гомогенная/гетерогенная учебная группа, деятельностный результат образования, социальная фасилитация.

The article continues the cycle of publications of author, devoted development teoretiko-methodological principles of the use of technology of co-operative studies (TCS) on the lessons of Ukrainian as an integral lingvodidaktichnoy system. By a method problem reserve strong and weak sides, chances and possible risks of the use of technology of co-operative studies, are selected an analysis (SPOT) on the lessons of Ukrainian in 5-7 classes. The stages of the use of technology of co-operative studies are described. Distributing of funkciynikh roles is offered in homogeneous and heterogeneous educational groups, principles of association of students are specified in nominal groups.

Keywords: lingvodidaktichna technology, method problem reserve to the analysis, communicative dialog studies, communicative experience, communicative potential, gomogenna/geterogenna educational group, diyal'nisniy result of education.